

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

A GICCS

EGYHÁZ ÉS TÁRSADALOM

A RÍMEK MŰVÉSZE

A MAGYAR EGYHÁZI STÍL

EGY INTERJÚBÓL

BÚCSÚ AZ OLVASÓTÓL

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

39. A liturgia „igazsága”

40. Egy olvasmány fordítása

20. szám

2004. június

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltetekhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vespérás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztiét imádo tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vespérás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

A giccs

Gyakran rámondjuk egy képre, versre, regényre, könyvre, vagy olykor színészi teljesítményre, szónoklatra, rendezésre: giccses. Pontosan érezzük, mi a giccses, de nehézén tudánk meghatározni, mi a giccs. A 19. század végi német szó sárgereblyét jelent. Angolul a „trash” = szemét szóval fordítják. A Magyar Értelmező Szótár szerint: „Olcsó hatás(ok)ra törekvő, felszínes, érzelgős, gyakran hazug mű.” Az Art’húr Kortárs Művészeti és Kulturális Alapítvány honlapja szerint (Jóna Dávid) a giccs „a társadalmilag szentesített, mértéktartó, megnyugtató ízléstelenség örömeiben való általános, titkos osztozás”; ezután a giccs szociológiai leírását adja. „A giccs édes és megnyerő, állandó és jelenvaló, túlzott szellemi erőfeszítés nélkül befogadható. Birtoklásra alapuló kultúránk mindennapos esztétikai kifejezője, a megvásárolható boldogság tömeg(ál)művészete. Állandóan jelen van, de sohasem divatos, a személyes érintettségeknél felmentést élvez. Bazári áru, bóvli, souvenir. A giccs lelkiállapot – a szív komfortja, egy stílus, létezési mód, a kisemberre méretezett életforma, a valóságra való rálicitálás.”

Hajlamosak lennénk (az angol „trash”-ra is gondolva) a giccset egyszerűen a művészi értéktelenséggel azonosítani. Ám sok olyan művészileg értéktelen alkotás van, melyre még sem mondjuk, hogy giccs. Lehet valami egyszerűen rossz alkotás, vagy mondhatunk rá ilyen jelzőket: megoldatlan, dilettáns, unalmas, aljasító, stb. Ugyanakkor ezek nem feltétlenül „giccsesek”. Akkor mi a giccs?

Én, talán meglepő módon, a remekmű felől közelíteném meg a giccs fogalmát. A „költő” német megfelelőjét, a „Dichter”-t „sűrítő”-nek szokták értelmezni (nem ugyan szótörténetileg, de esztétikai esszéikben). A remekmű *a művészi gondolat* olyan sűrítettségét közli, amely – az adott műfajhoz, mérethez, célhoz képest, az egyensúlyi állapotot fel nem borítva – valami teljességet sugároz. Teljességet kifelé: önmagában egy világ, egy mikro-kozmosz; teljességet befelé: kitöltöttség, még nem fojtogató, de maximális intenzitás.

De mi az a „művészi gondolat”? Semmiképpen sem egyszerűen egy eszme, mely művészi ruhába öltözik. A kifejezésnek azért sem lehet

hibátlan meghatározását adni, mert valósága az egyes művészeti ágak, kifejezőmódok szerint különbözik. Csak érzékeltetésül mondom: egy versnél a képvilág logikussága, a szóhasználat, a nyelvi kifejezőerő, az asszociációs rendszer, a kimondott és kimondatlan közti utalások; zenénél: a hangrendszer használata, a megvalósuló tonális és harmóniai tartalom, az érthetőség és meglepőség egyensúlya, az időbeli folyamat logikussága és arányossága, stb. A „művészi gondolat” meghatározásában ennél tovább lépni már csak konkrét elemzésekkel lehet.

A művészi gondolat tehát egy magasabb szellemi valóság, olyan, mint egy matematikai levezetés vagy egy lényeglátó filozófiai gondolatmenet szilárd konstrukciója. Egy mindenképpen elmondható róla: a rendezettség és relatív belső gazdagság egyensúlya. Bármennyi ötlet lenne benne, belső rendezettség nélkül káosz, és nem kozmosz. S lenne bár teljes rend benne, ha információ-szegény (ismét viszonylagosan érthető), akkor „nincs mit hallgatni” benne. A remekmű életteljessége a kettő közti feszültségből keletkezik. A művészi gondolat kitörő ereje és a szilárd konstrukció lezáró, megtartó ereje, hozzá a kettő közötti szerves kapcsolat (a konstrukció gondolatot szül, a gondolat konstrukciót eredményez): valahol itt keresendő a remekmű titka. Olyan ez, mint a kazán: ha nem fűtik fel kellő hőfokra, nem termel energiát. De ha gumiból lenne a kazán fala, ha együtt tágulna a növekvő nyomással, ismét elveszne erőtermelő képessége.

Ám ez a művészi gondolat önmagában nem tudná hatása alá vonni a befogadó embert. A művészi gondolathoz olyan elemek kapcsolódnak, melyek megfoghatóbbak, a mindennapi tapasztalathoz közelebb állóak, mondhatni a művön kívüli életre is hivatkoznak. Hívhatjuk ezt a műalkotás szenzuális, érzéki összetevőjének. Ez az összetevő – némi egyszerűsítéssel – kétféle módon jön létre. Vagy abból a „programból” származik, mellyel a művész munkához lát. Vagy a művészi gondolat által keletett asszociációkból, hatásokból, érzelmekből ered. A virág életében az illat másodlagos, következményszerű; a virág a maga életét akarja élni, s ez kifelé egyebek között az illatában is megjelenik. A virágot néző embert számára azonban esetleg az illat az elsődleges, amiatt figyel fel a virágra. A művészi gondolat: maga a virág; a mű szenzuális,

érzéki tartalma: a virág illata. A művészi gondolat a befogadók többségére „titkosan” (de mélyebben) hat; a szenzuális tartalomra – mivel a művön kívüli élethez közelebb áll – közvetlenebbül reagál a néző, hallgató.

Ez a szenzuális hatás is különbözik művészeti ágak között. Ilyen például a költészetben a „mondanivaló”, a pusztá gondolat, az érzelem-ábrázolás, az önmagában szép, emlékezetes frázis, stb. Ilyen a regényben a történet, az ábrázolt emberek sorsa, mellyel az olvasó együttérez. Ilyen a zenében az esetleges „program”, a szöveg, az opera cselekménye és jellemci; de ilyen az „indulatmenet” is (feszülés, lankadás, csúcspont), melyen a zene végighalad. Ilyen a festészetben a téma, a nézőnek az ábrázolt tárgyhoz, eseményhez való viszonya, a hangulat, a színek „vidámsága vagy szomorúsága”, a „mit éreznék, ha ott lennék a helyszínen” feelingje.

Ismétlem, a szenzuális tartalom segít kialakítani a kapcsolatot néző vagy hallgató és a mű között. Az alkotónak a szenzuális tartalomban sem szabad hazudnia. De a mű nagysága mégsem ebben van, hanem a művészi gondolatban. Ezt könnyű bizonyítanunk. Egy nagyszerű gondolatot el lehet mondani gyenge versben. Egy zene igen érzékletesen kifejezheti a szöveget vagy a programot (pl. a szerelem szépségét, a csatlovak vágatását, stb.), s lehet ennek ellenére jelentéktelen vagy éppen bosszantóan rossz zene. A művészet kifejez; de nem a kifejezés teszi a művészetet, hanem az illető művészeti ágra jellemző művészi gondolat.

Amit elmondottunk, összefügg egy másik fogalommal is: a „stilizáltsággal”, aminck ellentéte a naturalizmus. De annak megtárgyalására most nincs helyünk.

A feltett kérdés (mi a giccs?) megválaszolásához még egy dolgot kell röviden érintenünk. Ez a már többször említett „viszonylag”. Lehet egy kéthangos gyermekdal is „remekmű” a maga nemében. A méret, az apparátus, a mű funkciója, sőt a stílus is meghatározza azt a keretet, melyben, s melyhez képest megkívánjuk a remekműtől a művészi gondolatok gazdagságát. Ugyanaz az információ-bőség, mely egy adott műben sűrített tartalomnak érződik, egy másiknál nem elég a „kazán felfűtéséhez”, a mű „tartalmilag híg”, ahogy mondani szoktunk.

Ezután egyszerű képletet állíthatunk fel három lehető esetre.

A viszonylag gazdag művészi gondolat viszonylag mértéktartó szenzuális hatással együtt: remekmű.

A mérsékelt művészi gondolat szerény szenzuális hatással együtt: hasznos, szolid kisművészet.

Csekély művészi gondolat felfokozott szenzuális hatással együtt: giccs.

Ez a meghatározás alkalmazható nemcsak műalkotásokra, hanem akár magatartásra, irányzatra, prédikációra, stb. is. Halljuk néha, hogy a giccs nem baj, mert rácsábíthat a művészet élvezetére. A giccs tényleg nem a legnagyobb baj, de zsákutca. S mint a torkosság „főbűne”: bajhoz vezethet. Az ízlés giccsét jobb kikerülni, vagy legalábbis kigyógyulni belőle – az igaz művészettel való gyakor találkozás által.

Egyház és társadalom

Az ószövetségi Izrael teokratikus királyság volt. Elvben az isteni törvényből vezették le a társadalmi és állami lét törvényeit. Testi szövetség volt, Isten szövetségi népe azonos volt egy testi, politikai, állami közösséggel. Látható volt, ki tartozik ide, látható volt, ki idegen tőle. Aki ellensége e társadalmi, állami közösségnek, az egyúttal ellensége Istennek.

Az evangéliumokban hiába keresek egyetlen mondatot is, melyben Krisztus azt kívánná, hogy az ő tanait fogadja el a társadalom, az állam. Nem ezeket, hanem a lelkeket akarja megváltani és üdvözíteni. Az Isten országa nem költözik be a földi ország keretei közé: az én országom nem innét való. Aki azt mondja nektek, hogy Isten országa itt van, vagy ott van, ne higgyetek neki. Az Isten országa bennetek vagyon. A társadalom annyiban keresztény társadalom, amennyiben benne keresztények keresztény módon élnek. Krisztus tanítása közvetve hat a társadalomra. Tanítványai, mint só, jelenlétükkel adnak ízt a társadalomnak.

Az apostolok nem a társadalomtól, államtól kívánják, hogy keresztény legyen. A társadalom vezetőitől azt várják, hogy igazságosak legyenek; a hívőktől viszont azt, hogy vessék alá magukat a világi hatalomnak (kivéve persze, ha Isten törvénye ellen való dolgot kívánnának tőlük).

A liturgia szövegei egyetlen dolgot igényelnek az Egyház számára: a szabadságot. Szabadság alatt nem anyagi ellátottságot értenek, hanem azt, hogy békét hagynak nekik. Azt, hogy „ecclesia tua tranquilla devotione laetetur”, vagyis „Egyházad örvendezzék, hogy magát háborítás nélkül neked szentelheti”. Vagy: „... ut a cunctis adversitatibus, te protegente, sit libera, et in bonis actibus tuo nomini sit devota”, tehát: „... hogy *mindenféle ellenséges beavatkozástól a te oltalmad alatt szabad legyen*, s jócselekedeteiben mutassa meg, hogy magát teljesen a te nevednek szenteli.”

A keresztény állam eszméje csak Nagy Konstantin után merülhetett fel. De még Szent Ágoston is úgy látja, hogy az „Isten országa” és a Sátán birodalma közti határvonal nem kívül húzódik, a látható, testi, fizikai világban, hanem minden egyes hívő szívében.

Furcsa, hogy miközben az egyház igényei a társadalmi elismertségre (nem szabadságra!) növekszenek, olykor durva formában jelentkeznek, a konstantini korszakot divat lett szidalmazni. Pedig semmi okunk, hogy azt elítéljük. Valószínű, hogy a keresztény értékek nem bontakoztak volna ki, ha a társadalom egésze, az állam, az uralkodók is ne vállalták volna el annak pártfogását. De ahogy a csodák nagy száma, a nyelvek adománya olyan eszköz volt, mely az Egyház megszületését segítette egy adott korban, ugyanígy az oltár és trón szövetsége is egy adott egyháztörténelmi korszakhoz tartozik, s számos áldás mellett számos bajt is hozott (és éppúgy fordítva).

A zsinat utáni másik gyakran hallott jelige az volt, hogy az Egyháznak meg kell tanulnia egy pluralista, szekularizált társadalomban élni. Ez ugyanazt jelenti, mint a „konstantini” kor vége. Az Egyház csak saját belső munkájára és Isten kegyelmére támaszkodhat. Ehhez semmi mást nem várhat el a társadalomtól és az államtól, mint a szabadságot. Keresztény törvényekkel ma már csak látszat-sikereket lehet elérni – és az igazi missziót akadályozó ellenérzéseket provokálni. Örülhetünk, ha

az Egyház erkölcsi és vallási törvényeit legalább a hívők többé-kevésbé megtartják! Ezek a hívők együtt dolgozhatnak a nem-keresztyényekkel abban, hogy a társadalom, az állam emberséges törvények alatt, békében éljen. A „testies”, ószövetségi–konstantini szemlélet az Egyházat külső harcra és reprezentációra ingerli, és elvonja attól, hogy komolyan vegye saját lelki feladatát.

Keresztény társadalmat szeretnénk? Igen, abban az értelemben, hogy minél többen és minél igazabban megtérjünk, s hogy megtérésünkhöz hűségesek tudjunk maradni. Ehhez egy dolgot várunk az államtól, társadalomtól: olyan szabadságot, melyben az Egyház örvendezhet, hogy magát háborítás – zaklatás, üldözés, a vallás dolgaiba való külső beleszólás nélkül – Istennek szentelheti.

A rímek művészete

A műkedvelő hazafias, vallásos, szerelmi költészet alkotói gyakran azt gondolják, ha gondolataik érzelmeik leírását sorokra törik, s a sorok végére rímet írnak, akkor verset hoztak létre. De a költészet több, mint megrímelt gondolatok, s maguknak a rímeknek is megvan a maguk esztétikája. „Próza és vers. Csalatkoznék, ki ez utóbbit csupán a lebegő mértékben, a rím összhangzatában keresné. Folyó és kötött beszéd közt, a tartalmat nem tekintve is, lényeges a különbség.” Ezt Arany János mondja. És folytatólag leírja, mi is jellemzi a költői nyelvet, kifejezést („A magyar nemzeti versidomról”).

Az európai és magyar irodalom korai korszakaiban a rím sokszor csak arra kellett, hogy összefésülje a sorok hangzását. Úgy is mondhatnánk, hogy a művészi forma kialakításában csekély volt a szerepe. Nem így a 18. század óta. Nálunk talán éppen Arany János tette legtöbbet azért, hogy a művészi rím sajátosságait, a rím esztétikáját kifejtse, s bírálja azokat, kik ellene primitívségükben vagy hanyagságukban vétenek. „Lehetetlen bosszankodás nélkül nézni, mily kevés gondot fordítanak a külalakra még olyan verselők is, sőt kiváltképpen az olyanok, kiknek eszme és tartalom nélküli szóhalmazára bizony ráférne egy kis formai

tisztaság, egy kis külső csín; hogy az ember mégis gyaníthatna valami okot, mi tántoríthatta meg ez vagy amaz szerkesztőt vagy kiadót, hogy e félceletet Gutenberg isteni találmányának áldásaiban részesítse” („Valami az asszonáncról”). Így folytatja: „Ragismétlésből rím nem ered; oly heterogén szó, mely ragjainkkal rímezne, történetesen kevés van: így nincs egyéb választás, mint vagy Gyöngyösi Istvánnal és követőivel *ának-ának*-ozni, vagy rím helyett asszonáncot is használni.” Majd részletesen, példák hosszú sorával leírja az asszonánc szabályait.

Máskor szatírához folyamodik („Báró Kemény Zsigmondhoz”):

Görbe – törpe, körbe – törve,
Mindez rímnek pusztá örve,
Hátul egy rossz *e* betű.
Nem ér semmit: csontom ponton,
törpe – epe: ez már *bon – ton*,
Ez már csengőbb öntetű.

Nem dolgom, hogy itt rímtanról beszéljek, de néhány szép rímet szívesen idehozok:

József Attila: Osztas után

A kártya ki van osztva. Reszketünk
Észak, Kelet, Nyugat és Dél kezében,
bubik, királyok, dámák jelmezében,
s szótlantul várjuk, mit tesz végzetünk.

Ki vagyunk osztva. Megvan helyzetünk.
Mít tehetnénk a szabály ellenében?!
Mint mozdulatlan csillagok az égen,
változhatatlan rajzunk, jellemünk.

Vörösek és feketék, vérben, gyászban,
fényesre lakkozottan, lámpalázban
így kell kinek-kinek sorsára várni,

hogy boldogságunkat, mit rejt szerelmünk
a gyönyörű sikert, mely megvan bennünk,
ki tudja-e a végzet licitálni.

Oldalakat megérne annak a pontosságnak megmutatása, mely a képeket nemcsak jelentésük szerint, hanem saját tartalmukban „igazakká” teszi. (például: „Vörösek és feketék, vérben, gyászban...”)

De nézzük a rímeket. Látszólag négy ragrím-sorozat fut végig (*-ünk*: 1, 4, 5, 8, 9, 10. sor; *-ben*: 2, 3, 6, 7; *-ban*: 9, 10; *-ni*: 11, 14.). Mégsem ragrímek, hiszen az igazi rímet a mögöttük lévő szótagok hordozzák (*reszketünk*, *végzetünk*; *kezeben*, *jelmezében*; *gyászban*, *lázban*; *várni*, *licitálni*). Amellett mindenütt érezhető valamiféle disszonancia, amelyet a rím hoz konszonanciára (*reszketünk* – *végzetünk*: ige és főnév; *kezeben* – *jelmezében*: 3- és 4-szótagos szó; *gyászban* – *lámpalázban*: 2- és 4-szótagos szó) stb.

A szonett képlete nemcsak elhelyezi a rímeket (a-b-b-a, a-b-b-a, c-c-d, e-e-d), hanem azoknak sajátos ritmust is ad. Itt is várakozás, rácsapás, visszautalás játszik velünk.

S még egy dolog. Nyilvánvaló, hogy a költő gondolatait irányította a rímképlet. A verset olvasva azonban ez eltűnik. Éppen fordítva: úgy érezzük, hogy a gondolat, a kép logikája szerint halad előre, s az mintegy véletlenül („mit tesz Isten?”) rímeket eredményez. A rím mindig váratlanul jelenik meg, holott helyét a szonett képlete pontosan rögzíti.

A rím szépsége: a váratlan ajándék, a széthangzás összehangzása.

A magyar egyházi stíl

A liturgikus fordításokról szóló új római rendelkezés igen szigorú előírásokat tartalmaz arról, hogy a fordításnak nemcsak pontosnak kell lennie, nemcsak a latin mondatok *szervezetét* kell követni, amennyire csak lehetséges, hanem olyan szakrális stílust kell alkalmaznia, amelyik összhangban áll az illető nyelv egyházas hagyományaival. Magyar liturgikus nyelv nem alakulhatott ki a latin nyelvű liturgia századaiban. De

sok olyan előzmény van, melyre építhetnénk, ha egy magyar szakrális stílus kialakítását komolyan akarnánk.

Nemrég újra kiadták Szent Ágoston Soliloquiájának 80 évvel ezelőtti magyar fordítását (Némethy Ernő). Nagy örömmel és gyönyörködéssel olvasom a sorokat, melyek nem „természetesek” (aminthogy a szakrális nyelvnek nem is az a feladata, hogy „természetes” legyen), de mind szóhasználatában, mind nyelvtanában, mind mondataalkotásában figyelemre méltó, egy magyar liturgikus nyelv „előzményeként” számításba vehető stílusban készült. Kérem az olvasót, a következő kis idézetet ne szemével olvassa, hanem hangosan, és – ahogy az említett római rendelkezés meg is követeli – a lassú tempóban, fennhangon kiejtett ünnepélyes szöveg követelményeihez mérje hozzá.

„Mindent alávetettél az embernek, hogy az ember viszont egészen alávesse magát a te szolgálatodnak. És hogy az egész ember a tied legyen, az ember egész alkotásod fölött uralkodott. A külső dolgokat tudniillik mind a testért teremtéd, magát a testet pedig a lélekért, a lelket pedig magáért, hogy egyedül veled foglalkozzék, és egyedül téged keressen, miközben te vagy néki vigasza, az alsóbbak pedig az ő szolgálja.

Mert minden, ami csak a csillagos ég alatt van, alacsonyabb az emberi léleknél, mely arra alkottatott, hogy a legfőbb Jót magasabb fokban birtokolja, annak bírása által boldog legyen, és ha minden alsórendű változandó dolgok szükséglete fölé emelkedve Őrajta függ: boldog elragadtatással fogja látni azon legfőbb fönség örök halhatatlanságának arcát, kinek szépségeért versenyez.

Mikor majd urának házában azon legjelesebb javakat fogja élvezni, amelyekhez hasonlítva mindezek, amiket itt látunk, bátran semmibe vehetők. Azok vannak ott, „amiket szem nem látott, fül nem hallott, amik az ember szívébe fel nem hatoltak”, amiket Isten az őt szeretőknek készített. Íme, Uram, ezeket készülsz adni a léleknek. Ezekkel naponta is megörvendezetteted szolgálid lelkét, ki azokat kedveled.”

Egy interjúból

Raissa Maritainnek, a nagy gondolkodó, Jaques Maritain nem kevésbé kiváló feleségének könyvét egy szomorú esemény adta megint a kezembe. A diszkrécio kedvéért csak röviden elevenítem fel a történeteket. Zsidó származású kis keresztlányom látogatott meg. Szörnyű viharok és megpróbáltatások közepette vette fel a keresztséget 25 évvel ezelőtt, ma egy franciaországi kolostor szerzetese. A közelmúltban hazalátogatván nem éppen kellemes tapasztalatokat szerzett. Ekkor eszembe jutott egy idézet, melyre Raissa könyvéből véltem emlékezni, s valóban megtaláltam. XI. Pius pápától idézi: „Krisztus által és Krisztusban Ábrahám utódai vagyunk. Nem, az nem lehetséges, hogy a keresztényeknek bármi közük legyen az antiszemitizmushoz. Lelkünkben szemiták vagyunk.” S hozzáteszi Léon Bloy-tól: „Képzeld el, hogyan éreznék önök magukat, ha a környezetükben apjukról és anyjukról állandóan a legnagyobb megvetéssel beszélnének, sértő, maróan gúnyos megjegyzésekkel illelnék őket? Nahát pontosan ez történik a mi Urunkkal, Jézus Krisztussal. Elfelejtik, illetve nem akarnak tudni arról, hogy az emberré vált Istenünk zsidó, a legvalódibb, vérszerinti zsidó, a judai oroszlán, hogy az anyja zsidó, a zsidó faj virága, hogy minden őse zsidó volt, ugyanúgy, mint a próféták, és hogy a mi szent liturgiánk a zsidók könyveire épül. A Kereszten az emberi nem megváltásáért kiontott vér, és a vér, amelyet minden áldott nap láthatatlanul az oltár szent kelyhébe öntünk, természetesen és természetfölöttien zsidó vér, a Héber vér végtelen folyója, amely Ábrahámban ered, és Krisztus öt sebéhez torkollik... Hogyan lehetne akkor a zsidó népet ért támadás szentségtörését és sértő hatását kifejezni. Az antiszemitizmus a legrettenetesebb korbácsütés, amit a mi Urunk örökké tartó szeretetében valaha is kapott, a legvéresebb, a legmegbocsáthatatlanabb, mivel az Anyja Arcát éri, keresztény kezeztől... Számtalan papot látunk – pedig bizonyára sokan közülük Isten jámbor szolgálói – egy közeli csata reménységétől fellelkesedni, amelynek során Izrael kiontott vére elegendő lesz ahhoz, hogy több millió kutya lerészegedjék tőle, mialatt a Jó Pásztor engedelmes juhait Istent áldva az ígéret földjének irigylet mezőin arany lóherét és indás pimpót legelnek.”

Továbblapozva más érdekességet is találtam. „Nagyon sajnálatos – írja –, hogy a hívők néha a vallásos, dogmatikus és erkölcsi oktatás keretében olyan tanácsokat kapnak, amelyek az örök elvekhez mulandó, politikai és társadalmi előítéleteket, érzelmeket kapcsolnak. Az Egyház mint ilyen, ennek a területnek a dolgaival csak legemelkedettebb elveiben foglalkozhat... Ha ennek a különbségtételnek a szükségességét nem ismerik el határozottan, akkor a pap befolyása, amelynek kizárólag lelkinak és erkölcsinek kellene lennie, megközelíti a politikai esetlegesség tartományát, és akkor ott tartunk, hogy a papi személyek befolyásukat jóhiszeműen arra használják fel, hogy népüket a napi vagy a helyi politika mulékony, kiábrándító útjain vezessék.”

A könyv nem erről szól, hanem a 20. század eleji Párizs izzó szellemi légkörét ábrázoló napló. Nem akarok reklámot szerezni neki, de csak ajánlani tudom mindenkinek. Raissa Maritain: Nagy barátságok – a Szent István Társulat kiadásában.

Búcsú az olvasótól

Huszdik szám, negyvenedik liturgikus jegyzet, második évfolyam. Hadd jöjjön most egy kis pihenés. Diákjaimnak azt szoktam tanítani, hogy a nyár nem nyaralásra való, hanem tanulásra: most végre lehet tanulni, mert nem zavarnak benne a tanárok. Szabad-e azt javasolnom, hogy minden nyarat bélyegezzünk le egyetlen olyan komolyan átolvasott jó könyvvel, melyet végre zavartalanul, egy végtében elolvashattunk, emlékezzünk holnap azt, amit tegnap olvastunk, jó esetben még a végén is emlékezzünk az elejére.

Ha Isten éltet, s ha az olvasó igényli, jövőre folytatom a füzeteket is. De csak akkor és annak, ha és aki rendesen megküldi a címzett, felbélyegzett borítékokat. Gyakorlati és elvi kérdés. Gyakorlati, mer csak úgy tudom postázni, hogy veszem sorba a borítékot és betesszük az új nyomtatást. Ha nincs boríték, nincs postázás. De elvi is: legalább ezzel a gesztussal jelezze az olvasó, hogy szüksége van a küldeményre.

Valete!

Jegyzetek a liturgiáról

39. A liturgia „igazsága”*

Nem tudunk a liturgia gyakorlati kérdéseiben előre jutni, ha nem világos az a normarendszer, melyen az eseményeket és megoldásokat lemérjük. Így vetődik fel a liturgia „igazságának” kérdése, melyet többféle szempontból kell megvizsgálnunk.

Első és legfontosabb az, amit a liturgia **szentségi igazságának** nevezhetnénk. Annak feltétele, hogy a liturgia akár jobban, akár rosszabbul, de egyáltalán betöltse feladatát, meg kell valósítania azt, amire rendeltetett. A szentmise esetében ez a „szentségi igazság” megvan, ha felszentelt pap a szentség anyagának és formájának megtartásával azt akarja művelni, ami az Egyház szándéka. E tekintetben tehát megnyugodhat a hívő ember: sem a római, sem az újrómai szentmise szentségi érvényességéhez nem férhet kétség, a szentmise kegyelmei a hívőkhöz mindkét esetben eljutnak. Ugyanez a helyzet a többi szentségnél, s lényegében megvalósul a zsolozsma célja is, bármelyik rítussal élünk.

A „Lex credendi legem statuat supplicandi” híres elve értelmében a liturgia nem kerülhet szembe a **doktrinális igazsággal**, sőt a liturgia maga is a szenthagyomány tanúja. Az új misekönyv első kritikusai először itt próbáltak „fogást találni”, s Róma nem is tudott kitérni a misekönyv bevezetőjének újrafogalmazása elől, midőn kiderült, hogy az a szentmise mivoltáról és különösen áldozati jellegéről legalábbis félreérthetően beszél. – Ámde a doktrinális igazság leszűkítése volna, ha csupán dogmatikailag *téves* kifejezésekre vadásznánk. A kérdést pozitív oldala az, hogy a liturgiában feltárul-e a katolikus hittartalom egésze, arányos-e annak bemutatása, összhangban van-e a liturgia katolikus (térben és időben egyetemes) jellegével, a hittanítás spirituális aurájával. A római liturgiában ezen túl az is jogos követelmény, hogy ez a hittar-

* Részlet a „The Tridentine Movement and the Reform of the Reform” c. tanulmányból. In: Dobszay, L.: The Bugnini-Liturgy and the Reform of the Reform. *Musicae Sacrae Meletemata* vol. 5. Church Music Association of America. Front Royal VA, 2003: 147–179.

talom elsősorban ne a középkor óta meghonosodott teológiai és lelki-ségi iskolák parcialitásában jelenjék meg, hanem az első századok szinoptikus szemléletében, s annak megfelelő terminológiában. Azt is ki kell mondanunk, hogy a liturgia nemcsak szavaiban, hanem jeleiben, arányaiban, hangsúlyaiban vagy hiányaiban is doktrinális igazságokat tár fel vagy hallgat el. Hogy egyetlen példával éljek: a szentségek kiszolgáltatásának korábbi módja, az egyes szentségre külön-külön jellemző szerkezettel, eseménysorral, szimbolikus és hatékony cselekményekkel (például a só ízlelése, effeta-szertartás, exorcizmusok a keresztségben) világosabban megjelenítette a szentség dramatikus jellegét, vagyis azt, hogy benne valami megtörténik, még pedig isteni erő folytán, ex opere operato. Ezzel szemben a stereotip módon igeliturgiába helyezett, ezáltal nagy mértékben uniformizált, számos oktató, buzdító szöveg betoldásával és a szimbolikus cselekmények redukálásával végzett szentségkiszolgáltatás a szentség intellektuális-morális, vagyis emberi oldalát hangsúlyozza.

A harmadik kérdés a liturgia **jogi igazsága**, vagyis jóváhagyottsága. A jogi jóváhagyás eszményi esetben nem arra való lenne, hogy pótolja a tartalmi igazságot, hanem hogy támogassa azt: tekintélyt, általános elismertséget adjon neki, garantálja életterét az egyházban, és megvédje az egyéni önkénnyel szemben.

A negyedik kérdés a liturgia **pasztorális igazsága**. Itt azonban már súlyos félreértések merülhetnek fel. A liturgia ugyanis nem az éppen jelenlévő egyének (papok és hívők) istentisztelete, hanem az egyetemes Egyházé, mely a maga istenképét, megváltástudatát, szentségtudatát, lelkiségét, írja bele a liturgia formáiba. Igaz, hogy bizonyos kifejezési módok idővel változhatnak, de amiről a liturgiában szó és tett van, annak négy-ötödrésze független az idő múlásától, független a koroktól, társadalmi rétegektől, nemektől, korosztályoktól. Ha egy „pasztorális szándék” a liturgiát kiszolgáltatja a korok, társadalmi rétegek, nemek, korosztályok vallási nézeteinek, ízlésének, akkor meginog az egyház hitének és életének folyamatos továbbadása, legalábbis e folyamatosság legfontosabb, ti. kultikus formájában. A liturgia nem csak, sőt nem elsősorban azzal végzi el feladatát, hogy a konkrét közösségekhez szól, hanem azzal, hogy *van*. Hatását láthatatlanul is kifejti (aminthogy kifej-

tette a latin liturgia korában a latinul nem tudó hívekben is); nemcsak szentségi-kegyelmi erejével, hanem áhítatával, stílusával, fegyelmeivel, és természetesen áttételesen: azzal, ahogy a liturgia hiteles szavai az ezen nevelkedett teológusokon, prédikátorokon, hittanárokon és a lelkiségi irodalmon át leszívárgott az egyház köztudatába, asszimilálódott a hívők hitében. A pasztorális liturgia tehát nem a rövidtávú pasztorális célok szolgálatába állított liturgia. Pasztorális liturgia helyett jogosabb lenne liturgikus pasztorációról beszélni, vagyis arról a pasztorális igyekezetről, mely a liturgia tartalmát és gyakorlatát a hívekbe (kisebbségnagyobb hatékonysággal) átviszi.

Az ötödik, legnehezebben megfogalmazható, de gyakorlatilag legelenevebb tényező: a liturgia **liturgikus igazsága**. A liturgia egy sajátos jelbeszéd, a hit egyik megjelenési módja, melynek megvannak a maga törvényei, arányai, stílusa, logikája, szerkezete. Ez a *sui generis* rend bizonyos rétegeiben összeköti az emberiség minden igazi liturgikus megnyilvánulását, más rétegeiben összeköti az összes keresztény rítusokat, de ezen kívül minden egyes rítusnak megvannak azok a belső törvényei, melyeket a változásokon keresztül is megtart. Ha nem tartja meg, fikciává válik. Ha egy házat rosszul építenek meg, összedől. Ha viszont a liturgikus igazságot megsértik, semmi látható baj nem származik belőle, hiszen a liturgia látszatra: emberi konvenciók összessége. De ahogy a társadalomban súlyos zavarokat okozhat, ha a viselkedési normákat mérő konvencióknak tekintik, s e rend „fikciává” válása dezintegrálja a társadalom lelki közösségét, úgy a liturgikus igazság megsértése is áttetten és hosszabb távon az egyház közérzetét, lelkiségét, a papok és hívek vallási viselkedését is mélyen befolyásolja. Szomorú kimondani, de a II. vatikáni zsinat után történtek sajnos ezt igazolták. Amint Ratzinger bíboros mondja: „Az egyház belső krízisének oka a liturgia dezintegrációja.”

Mi ez a liturgikus igazság? Úgy vagyunk vele, mint Szent Ágoston az idővel: ha nem kérdezed, tudom, ha megkérdesz, hirtelen nem tudom. Képzeljük el, hogy valaki azzal az ötlettel állna elő: az evangélium az élő, köztünk lévő Krisztus ígéje, tehát logikusabb, ha először az átváltoztatás révén megjelenik köztünk Krisztus, s csak azután szólal meg az ő ígéje. Tehát legyen előbb az átváltoztatás, azután az evangéli-

um. Mindnyájan érezzük az érvelés hamisságát, az ötlet abszurditását. De a spekuláció szintjén alig lehet felhozni valamit ellene. Ha az evangélium az átváltoztatás után lenne, semmiféle dogmatikus igazságot nem sértenénk meg. De összedőlne a szentmise liturgikus igazsága.

S mivel ez a „liturgikus igazság” tényezők igen nagy számának, sokszor alig leírható hatások, arányok, árnyalatok összessége, ezt emberi agy nem képes megkonstruálni. Ez az igazság sokkal előbb valami, mint akár a dogmatikai, jogi vagy pasztorális igazság. Ahogy az emberi testet és szellemet nem tudjuk konstrukcióval előállítani, hanem az a leszármazás, születés, növekedés csodálatos eredménye, úgy a liturgikus igazságot is csak örökölni, gondolni, továbbadni lehet. Körülbelül annyit szabad rajta akarattal változtatni, mint saját testünkön. Ebben áll a liturgia **hagyományi igazsága**. A liturgia egy-egy eleméről tudhatjuk, ki, mikor, miért „vezette be”. A liturgia egészét azonban az ősidők mélyéből, az anonimitás közegeből, vagy esetünkben: az egyház ősi hagyományából kell megörökölnünk.

40. Egy olvasmány fordítása

Az új miselekcionárium egyik évben a Példabeszédek Könyvének 8. fejezetéből ír elő egy olvasmányt Szentháromság vasárnapjára. Benne az isteni bölcsesség beszél önnön „generációjáról”. Az Ószövetségben még nem egészen egyértelmű mi, vagy ki ez a bölcsesség. Isten saját bölcsessége-e, mely mindennél előbb való? Az a bölcsesség-e, melyet Isten ad az embernek? Vagy egy személyes Bölcsesség-e, aki, íme, önmagáról tud vallomást tenni? A zsidó Egy-Isten bölcsessége? az embernek jutó isteni eredetű bölcsesség? vagy – talán a görög Logosztantól is befolyásolt – személyesült bölcsesség? Ezek a jelentések nem válnak el élesen egymástól, s ezzel egy olyan mélyebb értelmezést tesznek lehetővé, melyben a bibliának az emberi szerzőt felülmúló isteni szerzőségét kell felismernünk.

Az 1973-as magyar bibliakiadás kommentárja szerint: „...a bölcsesség Istennek egyik tulajdonsága. Már a teremtésnél közreműködött, és a történelem eseményeit is ő irányította. Amit... a bölcsességnek tu-

lajdonít, az egyenesen az Istenre vonatkozik..., mégis úgy jelenik meg, mint aki különbözik Istentől. Nem látszik az... hogy a bölcsesség külön személy lenne... de megértjük, hogy az Újszövetség innét vette sugallatát az Ige teológiájához.” A jegyzetben azt írják: „a megszemélyesítés még csak pusztán irodalmi fogás”. A keresztény értelmezésben a homály eloszlik, a Bölcsesség maga a második isteni Személy. Így kerülhet be Szentháromság vasárnap liturgiájába.

De éppen ebből adódik a fordítás felelőssége. A fordító teheti egyértelműbbé a jelentést, de nem is fordíthatja úgy, hogy megnehezítse az eredeti bibliai értelmén túllépő krisztológiai értelmezést.

Az 1973-as szentírás így fordítja: „Alkotó munkája elején teremtett az Úr...” A mai misekönyv szerinti fordítás: „Alkotó munkája elején teremtett engem az Úr...” Nos, ha a bibliafordítás számára „a megszemélyesítés még csak pusztán irodalmi fogás”, s így jogosnak gondolja, ha egyoldalúan a *teremtett* bölcsességre vonatkoztatja a bibliai passzust, a liturgiai összefüggésben az ilyen torzítás már eretnekséghez vezet. A liturgikus alkalmazásban így halljuk: „In principio” és „generavit me” (lásd az így kezdődő responzóriumot). Az „In principio” minden hallgatóban összecseng János evangéliumának kezdetével, a „generavit me” pedig a karácsonyi zsoltárral: „ego hodie genui te, én a mai napon nemzettelek téged”. Az „in principio” tehát nem Isten alkotó munkájának, teremtő művének kezdetét jelenti (valóban, a lectionarium is így folytatja: ősidőktől fogva..., az idők előtt” de aztán: „teremtett”). A második Isteni Személyt az Atya nem „alkotó munkája elején” és nem „teremtette” – ezt még meghallgatni is bűn!

Róma új fordítói szabályzata világosan beszél, milyen sokféle dologra kell ügyelnie a liturgikus szöveg fordítóinak. Hazánkban a liturgiáért felelős személy úgy nyilatkozott, hogy nekünk nem kell ezen gondolkodnunk, mert a mi fordításaink már mindenben megfelelnek a szabálynak.

Én nem így gondolom.

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról – I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról – II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiat et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatoságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

A Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) kapható kiadványok:

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján (a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): 0. Népszolozsmák. I-V, VII 1/A. Diurnálék. – Psalterium latino-hungaricum (Latin-magyar zsoltároskönyv).

EGYHÁZZENEI FÜZETEK

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei

További információk: a www.egyhazzenc.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
